

Література:

1. Гагін А.О. Принципи партисипативного підходу щодо управління урбанізованими територіями. Економіка, управління та адміністрування. 2024. №2. С.123-127
2. Бюджетний кодекс України № 2456-VI від 8.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
3. Про доступ до публічної інформації : Закон України № 2939-VI від 13.01.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
4. Про відкритість використання публічних коштів : Закон України № 183-VIII від 11.02.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19#Text>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-46>

**PROBLEM ISSUES OF CONCLUSION AND TERMINATION
OF AN INHERITANCE AGREEMENT UNDER THE LEGISLATION
OF UKRAINE**

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УКЛАДЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ
СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

Kovalenko S. O.

*Postgraduate Student
at the Department of Private Law
National University "Odesa Law Academy"
Odesa, Ukraine*

Коваленко С. О.

*аспірант кафедри приватного права
Національний університет «Одеська
юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Спадковий договір займає особливе місце серед цивільно-правових конструкцій, оскільки поєднує договірне регулювання поведінки його учасників із визначенням юридичної долі майна відчужувача у зв'язку з його смертю. Саме ця особливість зумовлює складність визначення його юридичної природи, співвідношення із заповітом та іншими способами розпорядження майном на випадок смерті, а також породжує низку проблем у сфері укладення, виконання, розірвання і припинення такого договору.

За статтею 1302 ЦК України за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача), а в разі смерті відчужувача набуває право власності на його майно. Отже, закон безпосередньо пов'язує виникнення у набувача права власності на предмет договору зі смертю відчужувача [3]. До

настання цієї обставини набувач не є власником відповідного майна, хоча між сторонами вже існує договірне правовідношення, зміст якого визначається взятими на себе сторонами правами та обов'язками.

Ця обставина має принципове значення для визначення місця спадкового договору в системі цивільного права. Незважаючи на його розміщення у Книзі шостій ЦК України «Спадкове право», спадковий договір за своєю юридичною природою не може бути ототожнений зі спадкуванням за законом або заповітом. Право власності набувача виникає не внаслідок прийняття спадщини, а на підставі укладеного договору та юридичного факту смерті відчужувача. Саме тому у цивілістичній літературі обґрунтовано підхід до спадкового договору як до договору на випадок смерті, а не договору про спадкування.

Такий підхід послідовно розвиває О. Є. Кухарев, який звертає увагу на те, що структурне розміщення спадкового договору в межах спадкового права не відповідає його зобов'язальній природі. На думку науковця, відповідні норми охоплюють передусім договірні відносини, тоді як смерть відчужувача є юридичним фактом, із яким закон пов'язує виникнення у набувача права власності на майно. У зв'язку з цим учений обґрунтовує необхідність удосконалення правового регулювання спадкового договору в процесі рекодифікації цивільного законодавства [4, С. 37-46; 5, С. 72-77].

Проблема системного місця спадкового договору набуває особливого значення на сучасному етапі оновлення Цивільного кодексу України. Оприлюднені матеріали рекодифікації передбачають концептуальне оновлення структури Кодексу, зокрема окреме формування книги про зобов'язання та книги про спадкове право. У межах XV Міжнародного цивілістичного форуму, який відбувся 3 квітня 2026 року, питання модернізації договірної та спадкового права було безпосередньо включено до порядку денного обговорення рекодифікації ЦК України. При цьому наголошувалося, що воєнний стан не повинен перешкоджати системному розвитку приватного права [7; 2].

За таких умов перенесення регулювання спадкового договору до системи зобов'язального права видається обґрунтованим. При цьому повне вилучення особливостей, пов'язаних зі смертю відчужувача, було б недоцільним. Оптимальною видається модель, за якої спадковий договір визначається як спеціальна договірна конструкція на випадок смерті, а особливості виникнення права власності набувача, виконання його обов'язків після смерті відчужувача та контролю за виконанням договору встановлюються спеціальними нормами.

Іншою істотною проблемою є визначеність змісту обов'язків набувача. Відповідно до статті 1305 ЦК України набувач може бути зобов'язаний вчинити певну дію майнового або немайнового характеру

до відкриття спадщини або після її відкриття [3]. Отже, закон допускає досить широкий спектр договірних обов'язків. Така гнучкість є необхідною для практичного використання спадкового договору, однак водночас створює ризик виникнення спорів щодо змісту та способу виконання відповідних розпоряджень.

Особливо проблемними є обов'язки, пов'язані з наданням допомоги, доглядом, забезпеченням побутових потреб відчужувача, організацією поховання або вчиненням інших дій немайнового характеру. На відміну від грошового чи іншого майнового обов'язку, виконання таких дій нерідко залежить від конкретних життєвих обставин та потреб відчужувача. Тому формальне зазначення у договорі обов'язку «здійснювати догляд», «надавати допомогу» чи «піклуватися про відчужувача» не завжди забезпечує належну визначеність договірного зобов'язання.

Сучасна практика Верховного Суду підтверджує цю проблему. В огляді актуальної судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду за квітень 2026 року зазначено, що для розірвання спадкового договору відчужувач повинен довести не лише факт ненадання допомоги, а й звернення до набувача з конкретною вимогою про її забезпечення та свідоме ухилення набувача від виконання такої вимоги. Непоінформованість набувача про безпосередні потреби відчужувача сама по собі не свідчить про невиконання ним договірних обов'язків [1].

Наведена правова позиція має важливе значення для визначення вимог до змісту спадкового договору. Його умови повинні дозволяти встановити не тільки загальний напрям поведінки набувача, а й конкретний зміст відповідного обов'язку. Доцільно визначати у договорі характер дії, строк або періодичність її виконання, спосіб повідомлення набувача про необхідність її здійснення, а за можливості критерії належного виконання. Такий підхід не означає необхідності надмірної формалізації договору, але має забезпечувати можливість встановлення факту належного або неналежного виконання.

Не менш важливим є питання контролю за виконанням спадкового договору після смерті відчужувача. Частина третя статті 1307 ЦК України передбачає право відчужувача призначити особу, яка здійснюватиме контроль за виконанням спадкового договору після його смерті. Якщо така особа не призначена, контроль здійснює нотаріус за місцем відкриття спадщини. Одночасно на майно, визначене у спадковому договорі, нотаріус накладає заборону відчуження [8].

Чинна модель, однак, не містить достатньо детального визначення правового статусу контролюючої особи. Закон встановлює сам факт можливості її призначення, але не визначає повною мірою зміст її

повноважень, способи отримання інформації про виконання договору, порядок реагування на порушення та процесуальні можливості захисту інтересів відчужувача після його смерті.

Ця прогалина вже тривалий час привертає увагу цивілістичної науки. О. Є. Кухарев обґрунтовує необхідність нормативного закріплення повноважень особи, яка здійснює контроль за виконанням спадкового договору, безпосередньо у договорі. Науковець також пропонує надати такій особі право звертатися до суду з вимогою про зобов'язання набувача виконати передбачені договором дії та у відповідних випадках ініціювати розірвання договору [4, С. 37-46; 5, С. 72-77].

Ця пропозиція видається обґрунтованою, однак її реалізація потребує розмежування матеріально-правових та процесуальних повноважень контролюючої особи. Доцільно визначити у законі мінімальний обсяг її повноважень, який не залежав би виключно від змісту конкретного договору. До таких повноважень можуть належати право отримувати від набувача інформацію про виконання договору, вимагати документи або інші докази виконання, звертатися до нотаріуса з питань, пов'язаних із реалізацією договору, а також звертатися до суду у випадках, прямо передбачених законом.

При цьому контроль не повинен трансформуватися у самостійний спосіб управління майном або необмежене втручання у сферу приватної автономії набувача. Його призначення полягає у забезпеченні реального виконання договірних обов'язків після смерті відчужувача. Тому правовий статус контролюючої особи доцільно розглядати як спеціальний механізм забезпечення виконання договору, а не як різновид спадкового представництва.

Окремої уваги потребують правові наслідки смерті набувача. У цьому питанні поширене твердження про абсолютний особистий характер спадкового договору потребує певного уточнення. Загальне правило полягає в тому, що у разі смерті набувача спадковий договір вважається припиненим. Водночас законодавство та судова практика допускають спеціальний наслідок щодо обов'язків, які за договором мали бути виконані після смерті відчужувача: у такому випадку відповідний обов'язок може перейти до спадкоємців набувача. Крім того, спадкоємці набувача можуть вимагати від відчужувача відшкодування витрат, понесених набувачем у частині вже виконаних зобов'язань. Такий підхід відображений, зокрема, у пункті 28 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» [6].

Отже, теза про суто особистий характер спадкового договору не може застосовуватися без застережень. Особистість набувача дійсно має істотне значення для тих обов'язків, виконання яких безпосередньо

пов'язане з його особою, довірою між сторонами або особистими якостями. Проте майнові та інші обов'язки, які об'єктивно допускають правонаступництво, можуть мати інший правовий режим. Саме тому законодавець регулювання має розмежовувати особисті та правонаступні обов'язки набувача.

Це питання набуває особливої практичної ваги у випадках, коли до смерті набувача ним уже виконано значну частину договірних обов'язків. Чинне регулювання передбачає право його спадкоємців вимагати відшкодування відповідних витрат, однак така модель не завжди забезпечує справедливий баланс інтересів сторін. Відчужувач у такому разі зберігає майно, яке було предметом договору, тоді як набувач міг уже понести значні витрати на виконання взятих на себе обов'язків.

Тому під час рекодифікації доцільно більш чітко врегулювати правові наслідки дострокового припинення спадкового договору у зв'язку зі смертю набувача. Зокрема, закон має визначати порядок підтвердження понесених витрат, межі їх відшкодування та випадки, у яких окремі обов'язки можуть переходити до спадкоємців набувача. Водночас автоматичне продовження всього договору з такими спадкоємцями не відповідало б його природі, оскільки укладення спадкового договору ґрунтується на волевиявленні конкретних сторін та може передбачати особисте виконання набувачем певних дій.

Проблемним залишається і співвідношення розірвання та припинення спадкового договору. Відповідно до статті 1308 ЦК України спадковий договір може бути розірваний судом на вимогу відчужувача у разі невиконання набувачем його розпоряджень, а на вимогу набувача у разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача [3]. Отже, розірвання є способом дострокового припинення договірної правовідносини, пов'язаним із порушенням або об'єктивною неможливістю виконання його умов.

Водночас необхідно розмежовувати розірвання договору та його припинення внаслідок смерті набувача. У першому випадку йдеться про припинення договору за волею сторони, реалізованою через судовий механізм, за наявності встановленої законом підстави. У другому про юридичний факт, з яким закон безпосередньо пов'язує припинення договору. Такий поділ має практичне значення для визначення наслідків виконання вже здійснених набувачем дій, можливості компенсації витрат та подальшої долі передбачених договором обов'язків.

Важливо також враховувати, що вимога про розірвання спадкового договору не може ототожнюватися з вимогою про визнання його недійсним. Недійсність правочину має іншу правову природу та визначається загальними положеннями ЦК України про недійсність

правочинів. У свою чергу, розірвання відповідно до статті 1308 ЦК України є способом припинення чинного договірної правовідношення у зв'язку з невиконанням або неможливістю виконання його умов. Такий поділ необхідний для належної кваліфікації позовних вимог та визначення юридичних наслідків відповідного судового рішення.

Таким чином, основні проблеми правового регулювання спадкового договору зосереджені не стільки у можливості використання цієї конструкції, скільки у недостатній узгодженості її договірної природи з місцем у структурі Цивільного кодексу України та у неповній визначеності механізмів виконання і припинення договору.

Література:

1. Верховний Суд. Огляд актуальної судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР за квітень 2026 року. Розділ 5.1 щодо спорів про розірвання спадкового договору. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Oglyad_KCS_04_2026_1.pdf
2. Верховна Рада України. Цивільний кодекс України: громадське обговорення та рекодифікація. Матеріали щодо проєктів книг 3–9, зокрема книги 5 «Зобов'язання» та книги 6 «Спадкове право». URL: https://www.rada.gov.ua/files/codex_knygy.html
3. Коротюк О.В. Спадкове право : Коментар до книги VI Цивільного кодексу України / О. В. Коротюк ; за заг. ред. О. В. Дзери. – Третє видання, перероблене і доповнене. Київ. : ОВК, 2017. 282 с.
4. Кухарев О. Є. До питання щодо забезпечення виконання спадкового договору після смерті відчужувача. Проблеми законності. 2016. № 134. С. 37–46.
5. Кухарев О. Є. Щодо питання стосовно вдосконалення інституту спадкового договору. Нове українське право. 2021. № 3. С. 72–77.
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 7 «Про судову практику у справах про спадкування», п. 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text>
7. Рекодифікація цивільного законодавства: виклики, новели та євроінтеграційний вимір. Офіційний портал судової влади України. 10 квітня 2026 року. Матеріал про XV Міжнародний цивілістичний форум, проведений 3 квітня 2026 року. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/2006691/>
8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV, (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356) глава 90 «Спадковий договір», статті 1302–1308. Чинна редакція станом на 05.08.2026. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>